

”מועדים בהלכה”

סוגיא א': בענין מצות שמחה בראש השנה

א. תענית בר"ה

מרדכי (ר"ה פ"א ס" תשח)

נשאל לרבנו נחשון גאון מהו להתענות בר"ה והשיב בר"ה אסור להתענות בין מדברי תורה בין מדברי קבלה בין מבריייתא בין מתלמודא. מד"ת מניין לפי שהוא כלול אם שאר מועדות וכתוב ב" מקראי קדש . . . מדברי קבלה מניין, שכן כ' בעזרא (נחמיה ח') ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו וכו'.

רא"ש (ר"ה סופ"ד)

ולתנעות בשני ימים טובים של ר"ה ובשבת שבין ר"ה ליוה"כ הכי אמר רב נטרונאי גאון ביו"ט ראשון של ראש השנה אי אפשר לישב בו בתענית משום דמדאורייתא הוא, אבל ביו"ט שני . . . נוהגין רבותינו לישב בהן בתעניות בין בחול בין בשבת . . . ונראה דברי רב האי . . . שיפה הוא שלא להתענות . . . ובתשובות רב נחשון גאון אוסר נמי להתענות בר"ה

תרומת הדשן (ח"א ס" רעח)

איכא כמה רבוותא דסבירא להו דמצוה להתענות בכל ר"ה

שולחן ערוך (או"ח תקצז:א)

אוכלים ושותים ושמחים, ואין מתענין בר"ה ולא בשבת שובה; אמנם לא יאכלו כל שבעם, למען לא יקלו ראשם ותהיה יראת ה' על פניהם

משנה ברורה (שם ס"ק א)

ר"ל אף שהוא יום הדין מ"מ מצוה של ושמחת בחגך שייך גם בו שגם הוא בכלל חג . . .

ב. נוסח התפילה והקידוש

רא"ש (ר"ה שם)

רבינו יצחק בר יהודה הנהיג במגנצא לומר והשיאנו בר"ה ויה"כ, בשם רבינו אלעזר הגדול וכן רבינו משולם שאל את פי ראש ישיבה שבירושלים והשיבו שאומרים והשיאנו בר"ה ויה"כ . . . אבל גאון רבינו יצחק הלוי ז"ל הנהיג בגרמיי"ש שלא לומר לפי שברכת מועדים לא שייך אלא בשלש רגלים דכתיב ג"פ בשנה יראה וסמיך ליה איש כמתנת ידו ככרכת ה' וגו' . . . בתשובת מר שר שלום כתוב בר"ה היו אומרים בשתי ישיבות בין בתפלה בין בקידושא מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום הזכרון הזה, שהרי כתוב אלה מועדי ה' . . . וכולהו איתקוש להדדי לקרותם מועדי ה' מקראי קדש . . . ורב האי כתב אין מנהג לומר חגים וזמנים לששון וכן המנהג פשוט בזמן הזה בכל המקומות. ובאשכנז ובצרפת נוהגין שלא לומר והשיאנו בר"ה ויה"כ ובשאר מקומות אומרים אותו.

שולחן ערוך (או"ח תקפב:ח)

אינו אומר: מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון; וכן אינו אומר: והשיאנו; ובתפלת מוסף אינו אומר: ואין אנו יכולין לעלות ולראות לפניך, אלא ואין אנו יכולים לעשות חובותינו לפניך

שולחן ערוך (או"ח תקצח:א)

ר"ה שחל להיות בשבת אומרים צדקתך, במנחה. הגה: ויש אומרים שלא לאומר, וכן אנו נוהגים.

משנה ברורה (שם:א)

כיון שהוא יום הדין אומרים צו"ן משום צדוק הדין . . . והיא ס"ל דהא עכ"פ יו"ט הוא ור"ח:

ג. הלל בר"ה

גמ' ערכין (י')

ראש השנה ויום הכיפורים דאיקרו מועד ואיקדוש בעשיית מלאכה לימא? משום דר' אבהו, דאמר רבי אבהו, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבש"ע, מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בר"ה וביום הכפורים? אמר לה: אפשר, מלך יושב על כסא הדין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו וישראל אומרים שירה לפני

מאירי (חיבור התשובה עמ' 267)

שאיין ראוי בזה הזמן לעורר הלבבות בדברי שמחה אלא לעורר לבנו בדברי כבושין ובענינים מרעידים הטבע שבדברים אלו כיוצא בו הם מעוררים לשוב תשובה שלמה ומפני זה תקנו שלא לוצמר הלל בר"ה

רמב"ם (חנוכה גז)

ושמונה עשר יום בשנה מצוה לגמור בהן את ההלל, ואלו הן ... אבל ראש השנה ויום הכפורים אין בהן הלל לפי שהן ימי תשובה ויראה ופחד לא ימי שמחה יתירה ...

ד. באם להתפלל בבכי או בשמחה

מעשה רב (ס' רז)

אין לבכות בר"ה כמבואר בעזרא על תבכו וכו'.

באה"ט (תקפב:ג)

האר"י ז"ל נהג לבכות בר"ה ויה"כ, ואמר כי מי שאינו בוכה בימים אלו אין נשמתו טובה ושלימה וכו'.

ה. בגדר שמחה של ר"ה

מגן אברהם (הקדמה לס' תקצז)

כתב הב"ח שמהרש"ל לא אכל דגים בר"ה שהיו חביבים עליו ורצ' למעט תאותו בדבר מסוים ... ובמגמ"י כ' בפ' נצבים שלא לאכול בשר ולשתות יין בר"ה

מגן אברהם (קפח:ז)

דנראה לכאורה דאין מחזירין אותו דהא י"א דמצוה להתענות בר"ה

טור אורח חיים סימן תקפא

ורוחצין ומסתפרין ע"פ המדרש, כתיב כי מי גוי גדול, ר"ח ור"י אומדין איזו אומה כאומה זו שיודעת אופיה של אלהיה, פי' מנהגיו ודיניו, שמנהגו של עולם אדם שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואין חותך צפרניו לפי שאינו יודע איך יצא דינו, אבל ישראל אינן כן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם ומחתכין צפרניהם ואוכלין ושותין ושמחים בר"ה לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס לפיכך נוהגין לספר ולכבס בער"ה ולהרבות מנות בר"ה, ומכאן תשובה למתענין בר"ה

גמ' מועד קטן (יד:)

אבל אינו נוהג אבילותו ברגל, שנאמר "ושמחת בחגך". אי אבילות דמעיקרא הוא – אתי עשה דרבים, ודחי עשה דיחיד ...

גרי"ד סולוביצ'יק ("ובקשתם משם", עמ' 210–211, הע' 19)

יש להלכה השוואה פשוטה: שמחה = עמידה לפני ה'. האדם שמח כשהוא עומד לפני ה', כשהוא סר מעליו – פקע הגיל. במלה אחת--קיום שמחת יו"ט מושרש בחווית ההתחברות לאלוקים, לא בפעולה פיסית של אכילה ושתייה, המהווה רק טכניקה של קיום המצוה, לא קיום עצמו. לכאורה דברי הגמרא צריכים באור: למה לא יקיים שתייה, אבילות ושמחת הרגל כאחת, הלא אבל מותר בבשר ויין, והיכן כתוב שאסור לחלוץ מנעלים ולהימנע מרחיצה, סיכה, ושאיילת שלום וכיוצא בזה ברגל? אמנם שאלתנו אינה צריכה לפני ולפנים. הסתירה ההדדית של אבילות ושמחת הרגל אינה נוגעת בפרטי ניהוג אבילות וניהוג שמחה. הפעולות החיצוניות אינן מכחישות זו את זו והיו יכולות לדור בכפיפה אחת. הסתירה כרוכה בקיום מצוותן של שמחה ואבילות, בעצם מהותן וחלותן. מהות השמחה היא פעולה נפשית, שמחה שבלב; כמו כן טיה האבילות הוא עמדה נפשית, אנינות שבלב.

רמב"ם (פירוש המשניות ר"ה פ"ד מ"ח)

שלא היו קורין הלל לא בראש השנה ולא ביום הכיפורים לפי שהם ימי עבודה והכנעה ופחד ומורא מהשם ויראה ממנו ומברח ומנוס אליו . . . ובכל אלו הענינים אינו הגון השחוק והשמחה

נחמיה (פ"ח פ"י–י"ב)

ויאמר נחמיה ... לכל העם היום קדש הוא לה' אלהיכם אל תתאבלו ואל תבכו כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה: ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדנינו ואל תעצבו ... ואל תעצבו ...